

Muzealizace stavebního truhlářství¹

Lukáš Hejný

Musealization Of Construction Joinery

Abstract: Due to its universal availability and easy workability, woodworking is naturally one of the oldest and longest-developing human skills in material craftsmanship. Over the past millennia and centuries, the craftsmanship of woodworking has continuously developed and, over time, differentiated and specialized into individual disciplines. One of them is construction joinery, a field that stands in many ways between carpentry and furniture joinery. This paper deals with the process and possibilities of transferring construction joinery and its individual aspects to the museum environment and its musealization.

Keywords: museum, musealization, construction joinery, craft, acquisition, preservation, presentation

Úvod

Zpracování dřeva patří díky jeho všeobecné dostupnosti a snadné opracovatelnosti přirozeně k jednomu z nejstarších a nejdéle se rozvíjejících lidských dovedností v oblasti řemeslné práce s přírodními materiály. Během uplynulých tisíciletí a staletí se řemeslná dovednost zpracování dřeva neustále rozvíjela a přirozeným způsobem v průběhu času diferencovala a specializovala do jednotlivých oborů a řemesel. Jedním z nich je i stavební truhlářství, obor stojící v mnoha ohledech mezi tesařstvím a truhlářstvím nábytkovým.

Díla stavebního truhlářství se významně podílí na utváření vzhledu exteriéru i interiéru budov, současných i historických. Historické stavebně truhlářské prvky jsou navíc dokladem řemeslné zručnosti a umu našich předků a úrovně řemesla vůbec. Zaslouží si proto náležitou pozornost při péči o naše historické, nejen památkově chráněné objekty. S klesajícím výskytem původních stavebně truhlářských prvků v historických objektech vzrůstá jejich význam v prostředí muzejních sbírek. Ovšem stavební truhlářství neprezentují pouze jeho díla, ale i jeho řemeslo – nástroje, proces výroby i řemeslníci samotní. Tento příspěvek je věnován základnímu seznámení s truhlářským řemeslem a jeho

díly, procesu a možnostmi transferu stavebního truhlářství a jednotlivých jeho složek do muzejního prostředí, jeho muzealizaci, a dále pak možnostmi jeho prezentace v tomto prostředí.

Tesařství a truhlářství

Obě odvětví truhlářství – nábytkové i stavební,² vzešly na našem území historicky z řemesla tesařského. K jejich vydělení (nejprve truhlářství nábytkového, později i stavebního) došlo v důsledku poptávky po stále širším typologickém spektru stále sofistikovaněji zhotovovaných výrobků, jejichž výroba vyžadovala specializovanější výrobní nástroje a technologické postupy.³

V případě stavebního truhlářství ovšem toto vyčlenění nebylo až tak úplné. Toto odvětví totiž zůstalo s tesařstvím ve velmi těsném kontaktu a prolnutí. Práce na některých původně „tesařských výrobcích“ se ujímal buď tesař, nebo truhlář – záleželo na požadovaném provedení a úrovni zpracování. Masivnější, hruběji zpracované konstrukce bez nároku na estetické ztvárnění, určené do provozních prostor objektů zhotovoval obvykle tesař, zatímco práce na subtilnějších a honosnějších konstrukcích s důrazem na vizuální stránku provedení náležela truhláři. Typickými

tematické
studie

1 NAKI II (2018–2022) „Řeč materiálu – tradiční řemeslné technologie pro záchranu kulturního dědictví a současný životní styl“ (DG18P02OVV030).

2 Někdy je k těmto dvěma základním odvětvím truhlářství přidáno ještě třetí – umělecké.

3 S postupem času se z truhlářství vyčleňují i další specializovaná řemesla: řezbáři, intarzisté, parketáři apod.

Ing. Lukáš Hejný
Národní technické muzeum
lukas.hejny@ntm.cz

Interiér strojní truhlárny z 1. čtvrtiny 20. století s dobře patrnou výrobou stavebně truhlářských výrobků. Archiv Národního technického muzea, fond č. 800.

4 Obvyklé bylo vysychání dřevěných prvků tesařských konstrukcí až po zabudování do stavby, s jejich rozměrovými změnami se počítalo.

5 Osazení hotových stavebně truhlářských výrobků a konstrukcí do stavby nicméně mohl provádět i zedník.

6 Pro bližší seznámení s obory historického tesařství a stavebního truhlářství (výběr):

a) historické publikace:

- KOHOUT, Jaroslav a TOBEK, Antonín. *Konstruktivní stavitelství. II. Tesařství a stavební truhlářství.* Jaroměř, 1915.
- NIKLAS, Josef a ŠANDA, František. *J. P. Jöndlovo Poučení o stavitelství pozemním.* Praha: I. L. Kober, 1865.
- PACOLD, Jiří. *Konstrukce pozemního stavitelství. Díl I. Práce tesařské, pokrývačské a truhlářské, podlahy, stropy a schody dřevěné.* Praha, 1900.
- SKRAMLÍK, Klement. *Kronika práce, osvěty a náležitostí. Díl XI. Část I.* Praha: I. L. Kober, 1908.

b) reedice historických publikací:

- DIRLAM, Martin. *Stavební truhlářství. Tradice z pohledu dneška.* Praha: Grada, 2013.
- KOHOUT, Jaroslav, TOBEK, Antonín a MÜLLER, Pavel.

zástupci sortimentu náležejícího oběma řemeslům jsou dřevěné příčky a dělicí stěny, vrata, podlahy, konstrukce schodišť nebo obložení stěn. Obecně lze tvrdit, že tesař pracoval se surovým nehoblovaným dřevem, konstrukce zhotovoval obvykle přímo na stavbě nebo v přilehlém stavebním dvoře a zpravidla nepoužíval lepidlo/klíh ani hotové výrobky neopatoval povrchovou úpravou.⁴ Zato truhlář pracoval s náležitě vyschlým dřevem, které před dalším zpracováním hobloval, výroba probíhala v dílně a na stavbě své výrobky pouze osazoval.⁵ Mimo to používal při spojování dřevěných prvků i lepené spoje a výrobky dokončoval povrchovou úpravou.⁶

V některých případech připravoval tesař hrubou základní nosnou konstrukci z nehoblovaného dřeva, na kterou poté truhlář osadil její vrchní pohledovou vrstvu. Příslušnost jednotlivým řemeslům se v těchto případech obvykle promítala i do názvosloví konstrukcí a prvků.⁷

Stavebně truhlářské výrobky

Typickými stavebně truhlářskými výrobky zhotovovanými truhlářem byla okna, dveře a vrata, dělicí stěny, obložení stěn a stropů, schodiště a podlahy. Kromě oken a dveří se jejich výroby mohl v již uvedených případech čistě užitelní a provozní funkce ujmout i tesař. Rozdělení truhlářství na stavební a nábytkovou část se v minulosti netýkalo ani tak rozdělení řemesla a truhlářů, ale kategorizace a rozčlenění truhlářského sortimentu.

Samotní truhláři museli umět zvládnout zhotovit výrobky nábytkové i stavebně truhlářské. Diferenciace oboru přichází až později a je spojena s nástupem strojního obrábění dřeva a hromadnou sériovou výrobou, kdy potřeba udržení konkurenceschopnosti nutně vedla k zúžení výrobního sortimentu a pořizování cenově nákladných truhlářských strojů, které musely být následně efektivně využívány.⁸ Výrobky stavebního truhlářství se významně podílí na utváření vzhledu exteriéru i interiéru budov, současných i historických. Okna a jejich členění dotvářejí společně s dveřmi a vrata jakožto výplně stavebních otvorů tvář a vnější podobu domu, zatímco podlahy, interiérové dveře, obložení stěn a stropů, dělicí stěny nebo schodiště dotvářejí a zabydlují jejich vnitřní prostory. V tradičním stavebním procesu dokončoval truhlář svým dílem základní podobu domu, navrženou architektem nebo stavitelem a zhmotňovanou postupně zástupci řemesla zednického,⁹ tesařského a pokrývačského.

Nároky kladené na výrobky ze sortimentu stavebního truhlářství byly a jsou poměrně vysoké a rozmanité. Vedle již zmíněných estetických požadavků odrážejících v sobě dobu vzniku konkrétního výrobku a prostředí, pro něž byl určen, jsou to nároky ryze technické, vyžadující funkčnost a spolehlivost i při velkém provozním zatížení po dlouhou dobu, minimálně v řádech desítek let. Zhotovení těchto výrobků proto vyžadovalo a vyžaduje odbornou znalost, pečlivost a léty získávaný řemeslný um a zkušenosti truhláře užité v celém procesu výroby. Ta začíná již při návrhu výrobku a volbě jeho konstrukčního řešení a pokračuje výběrem vhodného druhu dřeva v požadované kvalitě a jeho zpracováním do podoby hotového díla.

Výrobky stavebního truhlářství se během své životnosti ve stavbě musí kromě vysokého provozního zatížení často vyrovnávat s náročnými klimatickými podmínkami,¹⁰ jejich pravidelným cyklickým střídaním i extrémními výkyvy. Pro jejich zachování je tedy velmi důležitá i problematika ochrany dřeva – zajištění

vhodných podmínek nezbytných pro dlouhou životnost výrobku.¹¹ Konstrukce a výrobky stavebního truhlářství dochované v našich historických budovách i přes velmi často dlouhodobě zanedbanou údržbu a péči až do dnešních dnů nám mohou být důkazem řemeslného umu jejich autorů a kvalit jejich díla.

Truhlářské řemeslo

Stavební truhlářství nereprezentují pouze jeho díla, ale i jeho další součásti – technologické postupy, truhlářské nástroje, stroje a další pomůcky, odborná literatura, archivní materiály – a samozřejmě i řemeslníci samotní a jejich sociokulturní prostředí. Všechny tyto stránky řemesla představují jeho důležité segmenty, které teprve při komplexním nazírání vytvářejí ucelený obraz oboru. Stejně jako jsou důležitá samotná díla, jejich vývoj v čase a diferenciaci napříč sociálním prostředím, je podstatný i proces jejich vzniku. K správné interpretaci díla je tak potřeba nejen správná typologická, materiálová a konstrukční identifikace, ale rovněž znalost dobových technologických postupů a schopnost zařazení do širších dobových souvislostí.

Všechny tyto střípky dohromady vytvářejí obraz stavebního truhlářství. Ten je v muzejním prostředí nutně umět nejen shromážďovat, ale i následně uchovávat a náležitým způsobem prezentovat.

Sbírka stavitelství Národního technického muzea

Stavební truhlářství, respektive jeho díla, nás obklopují doslova na každém rohu. Setkáváme se s nimi v každé budově, jsou nedílnými součástmi našich životů. Jejich dokumentace – a muzealizace – je tudíž podstatnou součástí snah o uchování našeho kulturního dědictví. Dokumentací, sbíráním, zpracováním, uchováním a prezentací oboru stavebního truhlářství se v rámci komplexní dokumentace historického stavitelství zabývá i Národní technické muzeum (dále jen NTM), a to zejména prostřednictvím svého Centra

stavitelského dědictví NTM Plasy (dále jen CSD NTM Plasy).¹²

Sbírkové skupiny architektura a stavitelství jsou součástí sbírek NTM od jeho samého počátku v roce 1908 a od té doby se neustále průběžně rozrůstají. Poslední, stále trvající, velký impuls v tvorbě sbírky stavitelství a jejích jednotlivých částí odstartovala kolem roku 2005 idea a následné budování právě CSD NTM Plasy, které bylo slavnostně otevřeno na podzim roku 2015. Od té doby dále systematicky pokračuje ve sbírkotvorné činnosti v oblasti historického stavitelství.¹³

V rámci sbírkotvorné činnosti je v CSD NTM Plasy budována specializovaná sbírka, tzv. materiátéka, shromažďující historické stavební prvky, materiály a konstrukce nebo jejich části. Jejich prostřednictvím mapuje historický

Interiérová instalace ruční truhlářské dílny – ukázka přenesení kompletní ruční truhlárny z Týčku (okr. Rokycany) do muzejního prostředí. Prezentace v rámci výstavy „Díl(n)a stavebního truhlářství“ v CSD NTM Plasy. Foto: NTM, Patrik Sláma, 2020.

Sbírka oken a dveří v expozici historického stavitelství CSD NTM Plasy. Foto: NTM, Patrik Sláma, 2018.

- Tesařství. Tradice z pohledu dneška. Praha: Grada, 1996.
- c) aktuálně publikované práce:
- EBEL, Martin. Profese tesaře v Čechách a její specifika. Časopis společnosti přátel starožitností, 2021, roč. 129, č. 1, s. 106–122.

Muzejního prezentace stavebního truhlářství a parketářství – výstava „Díl(n)a stavebního truhlářství“ v CSD NTM Plasy. Foto: NTM, Patrik Sláma, 2020.

• HEJNÝ Lukáš, EBEL, Martin a kol. *Stavební truhlářství a parketářství. Katalog k výstavě Díl(n)a stavebního truhlářství. Praha – Plasy: Národní technické muzeum, 2020.*

KOUDELOVÁ, Jana (ed.). *Pod ochranou svatého Josefa – Příběh tesařského řemesla v českých zemích. Kritický katalog stejnojmenné výstavy. Brno – Praha: Mendelova univerzita v Brně – Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, 2020.*

7 *Typickými příklady takovýchto konstrukcí může být např. „tesařská“ dveřní trámková zárubeň, opláštěná následně „truhlářskou“ obložkou, nebo „tesařská“ podlaha, na kterou poté pokládal truhlář či parketář vrchní pochozí vrstvu podlahy. Tesařské konstrukce byly rovněž v těchto případech označovány obvykle jako „hrubé“ – tzn. tesané nebo řezané, nehoblované.*

8 *Tato situace se týkala zejména městského prostředí. Na venkově se diferenciací truhlářských dílen nijak výrazně neprojevila. Venkovský truhlář musel být dále schopen uspokojit veškeré potřeby svých sousedů. I zde ovšem v mladším období za použití základního strojního vybavení dílny, které se stává od počátku 20. století a postupem elektrifikace standardem i ve venkovském prostředí.*

typologický vývoj a rozmanitost těchto prvků tvořících materiálovou podstatu historických staveb na našem území napříč historií a sociálním spektrem. Dle možností realizace akvizic těchto předmětů se jedná o autentické prvky, modely nebo i repliky. Vedle této akviziční činnosti předmětů samotných probíhá i sběr v oblasti archivní, dobové odborné literatury a učebnic, firemních katalogů atd. Velká pozornost je věnována i dokumentaci procesu navrhování a realizace staveb.

Přirozeně nezůstává pouze u získávání a základní evidence nových přírůstků. Sběrka je dále odborně zpracovávána a získané znalosti jsou pravidelně úročeny a prezentovány formou stálých expozic i sezónních výstav, komentovaných prohlídek, workshopů, aktivit muzejní pedagogiky a dalších programů pro laickou i odbornou veřejnost různých věkových skupin.¹⁴

Akvizice prvků stavebního truhlářství

Akviziční činnost v oblasti stavitelských prvků, konstrukcí a materiálů je samozřejmě odvislá od charakteru sbíraných předmětů a tím danými možnostmi jejich přesunu, uchování a prezentace v muzejním prostředí. Například v oboru tesařství lze jen ve velmi ojedinělých případech přistoupit k akvizici a transferu celé konstrukce. Většinou je nutné se spokojit pouze s výběrem charakteristických úseků nebo jednotlivých prvků.¹⁵ Pro prezentaci celých konstrukčních systémů lze pak využít vizualizaci především

prostřednictvím jejich zmenšených modelů. Samostatnou kapitolou jsou pak akvizice a prezentace celých systémů vytápění nebo rozvodů technických zařízení budov (TZB), kde lze pomocí autentických předmětů prezentovat pouze jednotlivé prvky, zatímco systém samotný musí být představen jinou vhodnou formou.¹⁶

Díla stavebního truhlářství, zejména v podobě samostatných prvků, limity omezující jejich přenesení, uchování a prezentaci v muzejním prostředí velmi dobře splňují a jsou v tomto ohledu velmi vděčnými sbírkovými předměty. Svou roli v tom hraje i jejich vizuální atraktivita, přístupná i pro laického návštěvníka muzeí. Nejsnazší pro přesun prvků do muzejního prostředí jsou v tomto ohledu akvizice oken a dveří, které lze obvykle přenášet jako celky, ideálně včetně jejich rámu, který je ovšem nutno citlivě vybourat. Obložení stěn a stropů, schodiště, zábradlí, dělicí stěny nebo dřevěné podlahy většinou nelze vzhledem k rozsahu konstrukce přenést do muzejního prostředí kompletně. Nicméně obvykle je možné velmi snadno vybrat typický úsek (kazeta obložení) nebo základní prvek (podlahové prkno, parketa apod.), který pak doplněný vhodným doprovodným materiálem danou konstrukci náležitě ilustruje jako celek.¹⁷

Do muzejní sbírky se díla stavebního truhlářství dostávají jako samostatné kusy nebo jako soubory z jednoho domu. Spíše výjimečně se jedná o sbírkové soubory darované soukromými sběrateli.¹⁸

Patrně nejčastějšími „akvizičními okolnostmi“, za nichž jsou předměty do sbírek získávány, jsou případy tzv. „rekonstrukcí“, lépe řečeno stavebních obnov historických budov nebo jejich součástí. V ideálním případě se jedná o situace, kdy konkrétní prvek stavebního truhlářství už nemůže z nějakého objektivního důvodu v objektu zůstat¹⁹ a musí být nahrazen replikou nebo prvkem novým, v soudobém tvarosloví i technickém provedení a standardu. Původní historický prvek pak – v ideálním případě – osvětlený majitel objektu (někdy na podnět památkového nebo stavebního dozoru či projektanta) nabídne do muzejní sbírky.

V horším případě se prvek ocitne ve stavební suti určené k likvidaci a pro pracovníka muzea (na základě informace od zainteresovaného náhodného kolemjdoucího) se následně stává předmětem tzv. „kontejnerového sběru“. Je neuvěřitelné, jak často se s touto situací stále setkáváme. Situací, při níž jsou z městských domů vyhazovány interiérové dveře s křídly zdobenými leptanými skly a původním kováním, obložení stěn, podlahové parkety, vlýsky apod. Prvky z kvalitního materiálu a zhotovené ve vysokém řemeslném a estetickém standardu, prvky, jejichž kvalita byla ověřena desítkami let neustálého používání. Prvky, u nichž by šetrná repase zajistila další desetiletí spolehlivé funkčnosti. Přitom velmi častým důvodem k tomuto nešťastnému kroku je pouhá neznalost a nerozpoznání hodnoty těchto původních historických stavebních prvků. A tak jsou likvidovány a nahrazovány výrobky novými, v kvalitě materiálu i provedení jen velmi těžko srovnatelnými s těmi původními. Nutno v této souvislosti také dodat, že se tyto na jedné straně stále ještě až příliš často likvidované hodnotné historické prvky stavebního truhlářství a jejich části zároveň stávají poměrně žádaným obchodním artiklem, jehož cena stále roste.

Z hlediska etiky muzejní práce mohou nastat velmi nepříjemné situace, kdy se muzejní instituce stávají potenciálním poskytovatelem alibi při stavebních aktivitách spojených s odstraněním historických prvků ze stavby. Jsou to případy, kdy majitel objektu, projektant, zástupce stavební firmy apod. ospravedlňuje před zástupci památkové péče vyjmutí těchto prvků ze stavby jejich přesunem do muzejní sbírky, přesto, že by mohly v objektu zůstat. Muzea a jejich pracovníci by měly v těchto případech stát mimo tato jednání a být osloveni až v okamžiku vyčerpání veškerých možností zachování prvků „in situ“. Rozhodnutí o přijetí či nepřijetí daného prvku by nicméně i poté mělo vycházet především ze sbírkotvorné koncepce muzejní sbírky.

Vedle historických prvků stavebního truhlářství získávaných přímou demontáží

z budov, jejichž byly součástí, se do muzejních sbírek dostávají i tzv. půdní nálezy – nejčastěji okna, dveře nebo šablony parketových podlah – uložené po dlouhá desetiletí v podkrovích, stodolách apod. Zde čekaly polozapomenuty na svou příležitost dalšího využití. Bývají dokladem nejen starší podoby objektu, ale svědčí i o tom, jak si naši předkové dokázali vážit práce svých předků a znali její hodnotu. Hodnotu díla, práce a řemeslného umu do něj vloženého, hodnotu materiálu a energie vložené do jeho opravení do podoby výsledného díla. Proto se prvky, které nemohly být z nějakého důvodu aktuálně v objektu využity,²⁰ uschovávaly, aby pak případně nacházely druhotně

Dodatečně rozměrově upravené dveřní křídlo dvoukřídlových dveří z objektu Živnostenské banky v Praze Na Příkopě a kresebná rekonstrukce jejich původní podoby. NTM, sbírka stavitelství, inv. číslo 78902/1,2. Foto: NTM, Patrik Sláma, 2020.

9 Případně i kamenického.
10 Vzájemně propojené změny teploty a vlhkosti způsobují díky hygroskopicitě dřeva jeho rozměrové změny.

11 Dřevo je materiál biodegradovatelný, může být napadeno biotickými škůdci, především dřevokazným hmyzem a houhami. Pro jeho dlouhodobou

Zdvojené okno z věžového obytného domu v Kladně-Rozdělov v expozici oken a dveří CSD NTM Plasy. NTM, sbírka stavitelství, inv. číslo 73662. Foto: NTM, Jakub Chaloupka, 2022.

Ocelové kastlové dvojité okno z hotelu AXA Na Poříčí v Praze v expozici oken a dveří CSD NTM Plasy. NTM, sbírka stavitelství, inv. číslo 73707. Foto: NTM, Jakub Chaloupka, 2021.

trvanlivost je třeba vytvořit takové podmínky, které napadení a následný rozvoj biotických škůdců vylučují. Do problematiky ochrany dřeva můžeme zařadit např. zajištění vhodných teplotně-vlhkostních podmínek, volbu vhodné dřeviny, správný konstrukční návrh, preventivní chemickou ochranu dřeva, jeho vhodnou povrchovou úpravu, ale i potřebu pravidelné kontroly, údržby, obnovy povrchových úprav apod.

12 Činnost NTM není v tomto směru ojedinělá. Podobně orientované sbírky jsou budovány v muzejních institucích po celé Evropě. Namátkou například:

- Centre des métiers du patrimoine „La Paix-Dieu“ (Amay, Belgie)
- Baudenkmalpflege Kartause Mauerbach (Mauerbach, Rakousko)
- Médiathèque de l'architecture et du patrimoine (Paříž, Francie)

Z českého prostředí lze mimo oficiální muzejní instituce zmínit např. v současnosti uzavřené Muzeum stavebních

použití v méně významných pozicích v domě samotném nebo přilehlých hospodářských objektech. Změnu umístění často doprovázely i rozměrové úpravy prvku přizpůsobující jej jeho nové pozici. Dveřních křídel, dodatečně rozměrově upravovaných nebo s dobře čitelnými stopami obrácení jejich orientace prohozením pozice zámku a závěsů, najdeme v našich historických objektech mnoho.²¹ Stejně jako u jiných oborů se při akvizici prvků stavebního truhlářství zúročuje potřebná dobrá znalost tématu a léty získávané zkušenosti. Při výběru nových přírůstků do sbírky se totiž muzejník často setkává nejen s předměty, které jsou jasnými kandidáty na obohacení sbírky, ale i s takovými, které zaujmou až na „druhý pohled“. Díky znalostem a zkušenostem tak může uvidět v polorozpadlém, zaprášeném a omšelém kousku budoucí skvost nové expozice nebo dokáže na předmětu odhalit přesně ten detail, pro který je důležitým „článkem v řetězu“ oboru truhlářského zpracování dřeva a stavebně truhlářských výrobků.²²

Sbírka oken v expozici Centra stavitelského dědictví NTM Plasy

S klesající četností výskytu daného prvku v reálném prostředí stoupá jeho hodnota v prostředí muzejních sbírek. U prvků stavebního truhlářství se toto pravidlo potvrzuje na prvcích nejčastěji podléhajícími potřebě výměny z důvodu dožilosti konstrukce nebo zvyšujících se tepelně-izolačních požadavků, tedy na oknech. Tak se v muzejní praxi stále častěji setkáváme s případy, kdy jsou nám prostřednictvím

pracovníků památkové péče, projektantů nebo majitelů nabízena i okna z relativně nedávné doby, která se pak díky kvalitě provedení, různé atypičnosti konstrukce, anebo právě typičnosti a provedení charakteristickému pro dobu svého vzniku, stávají součástí našich sbírek a následně i expozic a výstav.

Návštěvník expozice CSD NTM Plasy pak může zvolna „proplovat“ časem od dvojitého kastlového okna městského činžáku konce 19. století provedeného v historizujícím slohu k jeho mladšímu provedení z počátku 20. století, kde se výrazně mění jeho velikost, zdobnost nahrazuje elegance²³ a okno je navíc doplněno praktickou venkovní polohovatelnou žaluzií. Následuje velkoformátové ještě dvojité okno z prvorepublikové vily a první okna zdvojená – z období před i po druhé světové válce, aby byla expozice ukončena prozatím neosazeným typickým otočným zdvojeným oknem panelákového domu ze 70. let 20. století.²⁴ Jako perlička se může jevit mimo základní linii osazené celooceľové okno z pražského hotelu AXA, provedené ovšem tak, že připomíná svým vzhledem spíše klasické dvojité kastlové okno dřevěné.²⁵

Z hlediska výše uvedeného rostoucího významu předmětů zastoupených v muzejních sbírkách spojených s poklesem jejich četnosti v reálném prostředí je velmi dobrým příkladem zdvojené okno z bytu jednoho z věžových obytných domů postavených v 50. letech 20. století na sídlišti Kladno-Rozdělov podle projektu architekta Karla Havlíčka. Do sbírky stavitelství bylo získáno v roce 2012 při výměně starých oken za nová. O několik let později

jeho příběh pokračoval, když posloužilo jako vzor pro výrobu jeho repliky určené pro opětovné využití v jednom z bytů, který se v rámci chystaného Muzea věžáků Kladno přeměňoval na expozici vzorového bytu prezentující bydlení tohoto období.²⁶

Truhlářské řemeslo v muzejních sbírkách

Druhou důležitou součástí muzealizace stavebního truhlářství je muzealizace truhlářského řemesla, tedy jeho výrobních prostředků a technologických postupů. U muzealizace výrobků stavebního truhlářství tvoří přirozeně podstatu sbírky především autentické předměty – výrobky samotné. Při muzealizaci řemesla mají ale kromě autentických hmotných dokladů velký význam i doklady nehmotné. Základ může tvořit samozřejmě sbírka truhlářského nářadí, nástrojů a strojů pro truhlářské opracování dřeva, ale ke slovu tu v mnohem větší míře přichází i další prostředky k uchování paměti.

Zatímco truhlářské výrobky mohou i k laickým návštěvníkům muzejních instalací obvykle promlouvat samy o sobě, při muzejní prezentaci truhlářského řemesla se divák bez alespoň základního uvedení do znalosti truhlářských postupů a nástrojů neobejde. Bez této znalosti není správná interpretace a následná dostatečně vypovídající prezentace řemesla možná.

Jak tedy muzealizovat truhlářské řemeslo, jeho výrobní technologie a nástroje a jejich proměnu v čase? Kromě autentických truhlářských strojů a nástrojů, nářadí a dalších pomůcek odrážejících vývoj v technologických postupech truhlářského opracování dřeva, jejichž změny byly patrné zejména v období přechodu ručního opracování ve strojní obrábění, je velkou pomůckou odborná literatura z různých období – učebnice, příručky, odborná periodika včetně inzerce, katalogy výrobků a katalogy firem dodávajících strojní a nástrojové vybavení.

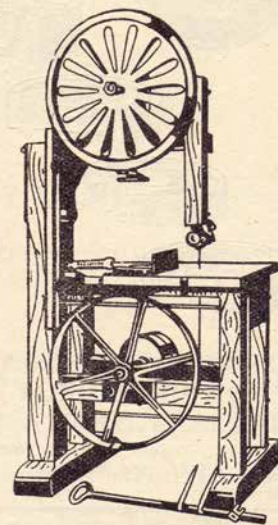
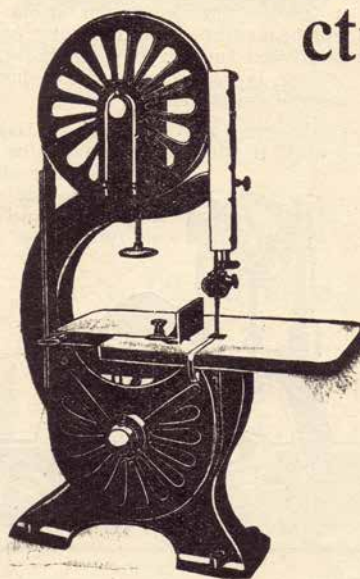
Dalšími dobovými, autentickými doklady řemesla jsou i truhlářské výrobky samotné, na kterých může oko zkušeného nebo

poučeného pozorovatele sledovat stopy po způsobu opracování materiálu, způsob provedení spojů charakteristický pro ruční nebo již strojní způsob výroby, detaily různých řemeslných fines apod.

Kromě autentických předmětů jsou pro prezentaci truhlářského řemesla neocenitelnými pomocníky novodobé edukační haptické exponáty vyrobené právě pro prezentační účely. Na nich si návštěvník může nejen prohlédnout, ale i hmatem posoudit např. rozdíly mezi povrchy opracovanými jednotlivými druhy hoblíků nebo strojním hoblováním, prohlédnout si postup výroby konstrukčních spojů nebo si sám zkusit takový tradiční truhlářský spoj sesadit dohromady. Možnost zapojit hmat a vyzkoušet si konstrukční princip je při použití těchto druhů exponátů velmi důležitá a maximalizuje jejich účinek na návštěvníka. Doplňkem těchto exponátů je pak samozřejmě obrazový a filmový materiál a truhlářské nástroje používané při výrobě konkrétního spoje, způsobu opracování povrchu apod.²⁷

Na posledním místě (nikoliv však významem) je třeba uvést muzealizaci

Nechceme dělat z nouze ctnost

a chtít snad namlouvat, že se pásová pila s dřevěným podstavcem vyrovná těžkému stroji železnému. Máme ale pro každou potřebu a pro každý váček něco:

zcela těžkou železnou pásovou pilu (700 kg) za Kč 6.000.—.

normálně těžký stroj (asi 500 kg) za Kč 4.500.—.

pásovou pilu s dřevěným podstavcem za Kč 2.550.—,

(jen železné součástky Kč 1.600.—).

Vyžádejte si podrobnou nabídku anebo si prohlédněte můj závod!

Ant. Panhans, Klášterec u Karl. Varů,
továrna na nástroje a stroje.

Dobová odborná inzerce ilustrující cenovou dostupnost strojního vybavení truhláren. Technický obzor pro moderní zpracování dřeva, 1932, roč. 4, č. 6, s. 80.

dějin a řemesel Jiřího Blocha v Českém Krumlově nebo Tegularium – sbírku historických střešních krytin Richarda Mlýnka v Opavě.

13 Více k projektu CSD NTM Plasy v: KODERA, Pavel, KSANDR, Karel a kol. Národní technické muzeum – Centrum stavitelského dědictví v Plasích – Kronika projektu. Praha: Národní technické muzeum, 2015.

14 Za poslední roky činnosti CSD NTM Plasy můžeme zmínit expozici „Statika hrou“ nebo odborné sezónní výstavy „Díl(n)a stavebního truhlářství“, „Stavební zámečnictví – k užítku i ozdobě: proměny okenního a dveřního kování“, „Štukatérství“ nebo „Tradiční stavitelství za císaře Franze Josefa“, přičemž všechny výstavy doprovodil kritický výstavní katalog.

Edukační model prezentující postup výroby konstrukčního spoje – čepu a rozporu pro rám okenního křídla. Foto: NTM, Patrik Sláma, 2020.

Edukační haptické modely prezentující principy truhlářských konstrukčních spojů – čepu a rozporu, čepu a dlabu, rybinového ozubu (cinku) a svlaku. Foto: NTM, Patrik Sláma, 2020.

15 Pomineme-li poměrně obvyklé transfery roubených chalup pro expozice muzeí v přírodě, je jen velmi málo realizovaných přenesení kompletní tesařské konstrukce pro muzejní účely. Ukázkovým příkladem je barokní krov z asanovaného hospodářského dvora v Podmoklech u Úněšova (okr. Plzeň-sever), který shoda šťastných náhod a okolností umožnila opětovně vztýčit na jednom z objektů v té době obnovovaného areálu hospodářského dvora CSD NTM Plasy. Jiným příkladem je krov pozdně středověké konstrukce z kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Kralovicích, demontovaný z objektu v polovině 70. let 20. století při demolici kostela a celé obce před jejím zatopením tehdy budovanou vodní nádrží Švihov (Želivka). Tento prozatím čeká na své opětovné vztýčení v muzejním depozitáři.

16 Například modelem, obrazovým materiálem nebo stále více uplatňovanou a pro tyto případy ideální formou promítané počítačové animace.

truhlářského řemesla pomocí nehmotných dokladů, formou audiovizuálního záznamu. Ten umožní zaznamenat a následně i zprostředkovat pro potřeby badatelů nebo návštěvníků výstav přímo řemeslné procesy: technologické postupy při opracování materiálu, výrobě jednotlivých druhů spojů apod. v reálném čase tak, jak probíhají.²⁸

Truhláři

Třetí součástí muzealizace stavebního truhlářství – po výrobcích a technologii – jsou lidé, kteří za tímto řemeslem stojí, truhláři samotní. Jejich osudy, profesní

i osobní, vnášejí do jinak poměrně odborné problematiky důležité lidské měřítko. V tomto ohledu jsou neocenitelné případy akvizic celých truhlářských dílen. Vysokou hodnotu mají především ty, které kromě strojního a ručního nástrojového vybavení zahrnují rovněž archivní materiály a záznamy, případně i ukázky hotových nebo rozpracovaných výrobků. Ovšem zcela mimořádnou hodnotu pro proces muzealizace představuje možnost filmové dokumentace těchto dílen „in situ“, zachycení atmosféry místa ještě před převzetím dílny do muzejní sbírky. Dále pak i vzácná možnost získání

Filmová dokumentace tradičních truhlářských postupů v dílně Miloše Kodýdka v Dobřanech. Foto: NTM, Lukáš Hejny, 2020.

cenných zvukových a obrazových materiálů s informacemi majitelů o fungování dílny nebo se vzpomínkami na předky, kteří v dílně pracovali. Řemeslo se v minulých dobách v rodinách běžně předávalo z generace na generaci a takovéto dílny mívají za sebou „rodinnou“ historii přesahující leckdy období jednoho staletí. Pro přiblížení způsobu fungování dílen jsou kromě vzpomínek samozřejmě důležité i „oficiální“ archivní materiály (účetní knihy, knihy objednávek apod.), ale i rodinná fotoalba s aranžovanými fotografiemi a momentkami dokumentující činnost dílny a zachycující střípky z jejího provozu. Je to zkrátka obrovský synergický efekt kombinující v sobě sílu informací z hlediska profesního i osobního, odraz velkých dějin na osudech rodiny a jednotlivců.²⁹

Způsoby prezentace

Způsobů, jak prezentovat stavební truhlářství v muzejním prostředí je celá řada. Při vystavování pouze jedné jeho součásti (výrobků, řemesla...) si lze vystačit s jedním typem výstavní instalace. V případě,

že chceme představit obor v jeho celistvosti, je třeba přistoupit k instalaci kombinující v sobě prakticky všechny její typy: studijní, galerijní, interiérovou i interpretační.³⁰

Každá ze součástí představovaného oboru ke správné prezentaci potřebuje splnění individuálních požadavků. Svou roli také samozřejmě hrají dostupné výstavní prostory, jimž je nutné se umět přizpůsobit. Výrobky musí být pevně a bezpečně instalované a zároveň dobře vizuálně přístupné pro oči návštěvníků. Při prezentaci

Strojní truhlárna pana Františka Patejdla v Plasích. Inscenovaná fotografie s osazenstvem dílny a ukázkou sortimentu truhlářství nábytkového i stavebního. Soukromý archiv pana Davida Prölla, pravnuka Františka Patejdla.

17 Fotografie interiéru, v ideálním případě fotografie historická, může dotvořit představu např. o celku obložení stěn. Interiérová expozice ruční a strojní truhlářské dílny v Podorlickém skanzenu Krňovice. Instalované stroje jsou ve funkčním stavu umožňující „živou“ prezentaci řemesla. Foto: NTM, Lukáš Hejný, 2018.

Podlahová parketa vhodně doplněná zrcadly může díky násobnému odrazu v nich vytvářet pro diváka tímto hravým způsobem vizuální efekt celé podlahy.

18 Takovým případem byl i dar pana Vladimíra Dleska z Karlových Varů, který v roce 2005 věnoval do NTM sbírku stavebních prvků, jejíž inventář čítal přes 100 položek. Jednalo se především o dveřní křídla, okna, sanitární keramiku a další prvky likvidované v rámci stavebních úprav historických městských domů v Karlových Varech. Podobným způsobem NTM získalo rovněž sbírku stavebních prvků vytvářenou z edukačních důvodů od doc. Ing. Michaela Rykla, Ph.D. z FA ČVUT.

Muzejní prezentace truhlářských technologických postupů na výstavě „Díl(n)a stavebního truhlářství“ v CSD NTM Plasy. Foto: NTM, Patrik Sláma, 2020.

19 Tímto důvodem nemusím být jen např. špatný technický stav prvku, ale třeba také nutnost splnění určitého požadavku soudobé stavební legislativy, kterému není historický prvek schopen dostát.

20 Typicky například následkem přestavby objektu, změnou dispozice apod.

21 Zajímavý je v tomto směru případ křídla dvoukřídlých dveří ve sbírce stavitelství NTM, pocházejících ze zaniklého objektu Živnostenské banky v Praze Na Příkopě. To se dochovalo i se vzpomínkou na místo původu na hospodářském objektu na pražském předměstí. Více v popise obrázku a rovněž: HEJNÝ Lukáš, EBEL, Martin a kol. *Stavební truhlářství a parketářství. Katalog k výstavě Díl(n)a stavebního truhlářství. Praha – Plasy: Národní technické muzeum, 2020. s. 85.*

22 Takovým detailem mohou být například trasologické stopy po opracování nebo známky pozdější úpravy – dodatečné zasklení dveřního křídla, otočení jeho orientace prohozením pozice zámku a závěsů, změna způsobu zasklení okenního křídla apod.

23 Včetně použitého kování příznačně výrobcem označovaného jako typ *Elegant*.

24 Více v: EBEL, Martin, KODERA, Pavel a HEJNÝ Lukáš. *Průvodce Centrem stavitelského dědictví Plasy. Praha: Národní technické muzeum, 2019. s. 140–153.*

25 Více v: EBEL, Martin, HEJNÝ, Lukáš, KODEROVÁ, Kristýna a kol. *Stavební zámečnictví. Katalog k výstavě. Praha: Národní technické muzeum, 2021. s. 260.*

technologických postupů je třeba zkombinovat již dříve uvedené haptické modely s obrazovým a filmovým materiálem a doplnit je používanými nástroji, bezpečně uloženými mimo dosah návštěvníků.³¹ Při vytváření interiérových instalací truhlářských dílen máme rovněž několik možností. Snahou je většinou dosažení co nejvyšší míry autenticity. U krátkodobých výstav vždy není z objektivních technických důvodů možné aspirovat na funkčnost instalovaných strojů, naproti tomu v trvalých expozicích je snaha o zachování funkčnosti strojů žádoucí. Úsilí vložené do oživení expozice se vrátí při ukázkách práce na těchto zařízeních v rámci prohlídek, dnů řemesel apod.³²

V tématu prezentace děl stavebního truhlářství je rovněž třeba zmínit zajímavou stránku této problematiky, kterou jsou prvky zachované „in situ“ přímo v historických objektech a výstavních sálech muzejních institucí. Ať už se jedná o historické budovy, které byly později pro muzejní účely přeměněny, nebo objekty jako muzejní budovy již stavěné, jsou velmi často plně původních oken a dveří, dřevěných podlah, mnohdy parketových, obložení stěn a stropů apod. I v expozicích orientovaných jinými směry je účelné na tyto prvky vhodným způsobem poukazovat a brát jejich existenci v potaz při adaptaci stávajících expozic i při vytváření nových.

Závěr

Díla stavebního truhlářství jsou nedílnou součástí našeho kulturního dědictví, odrážejí v sobě řemeslný um a zručnost svých tvůrců, řemeslníků, jejichž znalosti

se v tradičním prostředí vyvíjely a předávaly z generace na generaci po dlouhá staletí. Měli bychom je proto chránit, a to primárně v místě, kam byly určeny nebo kde se dochovaly; a pokud to není možné, tak alespoň v prostředí muzejních sbírek, ať už jako kompletní celky nebo jako jejich dostatečně vypovídající části. Přesunem do muzejních sbírek zůstává trvale uchována i jejich referenční informační hodnota, zpětně uplatnitelná v památkové péči.

Jelikož povědomí o hodnotě těchto prvků je ve společnosti stále nedostatečně zakořeněné, je třeba tato díla v prostředí muzeí vhodným způsobem a v souvislostech prezentovat a napomáhat tak toto povědomí vytvářet. Muzejní instituce tak mohou vhodnou prezentací svých sbírkových fondů v oblasti stavebně truhlářských prvků pomoci ochránit prvky uchované „in situ“ před dalším bezmyšlenkovitým odstraňováním a likvidací. Kromě prezentace stavebně truhlářských prvků i truhlářského řemesla formou hmotných autentických dokladů, by k tomuto uvědomění mohly potřebnou měrou přispívat i novodobé haptické exponáty, audiovizuální materiály a příběhy truhlářů samotných. Vedle prezentační činnosti muzeí mají v tomto ohledu svou nezastupitelnou úlohu i edukační aktivity muzeí: komentované prohlídky, workshopy, muzejní pedagogika a další programy pro laickou i odbornou veřejnost různých věkových skupin.

Seznam zdrojů:

BURIÁNKOVÁ, Michaela, KOMÁRKOVÁ, Anna a ŠEBEK, František (eds.). *Úvod do muzejní praxe: učební texty základního kurzu Školy muzejní propedeutiky Asociace muzeí a galerií České republiky. Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky, 2010.*

EBEL, Martin, KODERA, Pavel a HEJNÝ Lukáš, *Průvodce Centrem stavitelského dědictví Plasy. Praha: Národní technické muzeum, 2019.*

EBEL, Martin, HEJNÝ, Lukáš, KODEROVÁ, Kristýna a kol. *Stavební zámečnictví. Katalog*

k výstavě. Praha: Národní technické muzeum, 2021.

HEJNÝ Lukáš, EBEL, Martin a kol. *Stavební truhlářství a parketářství. Katalog k výstavě Díl(n)a stavebního truhlářství.* Praha – Plasy: Národní technické muzeum, 2020.

KODERA, Pavel, KSANDR, Karel a kol. *Národní technické muzeum – Centrum stavitelského dědictví v Plasích – Kronika projektu.*

Praha: Národní technické muzeum, 2015. *Technický obzor pro moderní zpracování dřeva*, 1932, roč. 4, č. 6.

Archiv Národního technického muzea, fond č. 800.

Soukromý archiv pana Davida Prölla.

Fotoarchivy pracovníků NTM: Lukáše Hejného, Jakuba Chaloupky a Patrika Slámy.

26 Muzeum věžáků Kladno bylo dokončeno a otevřeno na začátku roku 2020. Více na: www.muzeumvezaku.cz.

27 Z důvodu bezpečnosti musí ale instalace těchto nástrojů vylučovat možnost jejich použití návštěvníkem.

28 Pořizování filmového materiálu tohoto typu je vhodné přímo kombinovat s výrobou výše uvedených haptických edukačních exponátů.

29 Např. osudy rodin drobných živnostníků a jejich příslušníků v průběhu pohnutého 20. století, protkaného dvěma světovými válkami a celou řadou politických a společenských změn.

30 ŠEBEK, František.

Zpřístupnění sbírek muzeí veřejnosti. In: Úvod do muzejní praxe: učební texty základního kurzu Školy muzejní propedeutiky Asociace muzeí a galerií České republiky. Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky, 2010, s. 252–256.

31 V tomto případě primárně chráníme návštěvníky před zraněním, a nikoliv nástroje před odcizením.

32 Samozřejmě je v těchto případech nutná pravidelná revize a údržba strojů, splnění všech normativních požadavků, zajištění kompetentních průvodců a důraz na bezpečnost návštěvníků při prohlídkách.